

С. Ю. Сойма

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ В РОЗРІЗІ ПРИРОДНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН

У статті розглянуто проблемні питання зовнішньоекономічної діяльності Закарпатської області. Досліджено особливості зовнішньоекономічної діяльності регіону в розрізі природно-економічних зон. Проаналізовано основні показники результативності зовнішньоторговельної діяльності Закарпатської області. Обґрунтовано особливості зовнішньої торгівлі товарами і послугами за провідними видами економічної діяльності.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, регіон, експорт, імпорт, сальдо зовнішньої торгівлі, зовнішньоторговельні зв'язки, зовнішньоторговельний оборот, провідні види економічної діяльності.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економічної системи України та її регіонів особливу актуальність набувають міжнародні економічні господарсько-торгівельні відносини, у сферу яких входять обмін товарами і послугами, спеціалізація і кооперація виробництва, науково-технічне співробітництво, надання економічного і технічного сприяння, створення спільних підприємств та інші форми економічного співробітництва. Зовнішньоекономічні зв'язки є одним із важливих факторів економічного зростання, структурних зрушень та підвищення ефективності національного виробництва. Одночасно вони виступають і каталізатором диференціації як країн, так і їх регіонів щодо нерівномірності їхнього розвитку. Разом з тим вони можуть виступати активатором розвитку бізнесу в регіоні. З точки зору інтересів суспільства та держави складові зовнішньоекономічної політики необхідно спрямовувати на зміцнення позицій країни у світовій економіці, у міжнародних економічних відносинах

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплексному теоретично-практичному дослідженню питань зовнішньоекономічних діяльності прикордонних регіонів, транскордонного співробітництва в умовах розширення ЄС на Схід знайшло відображення у працях Є. І. Бойка, М. І. Долішнього, Б. І. Дяченка, В. С. Кравціва, М. А. Лендела, С. М. Митряєвої, В. П. Мікловди, С. В. Сембера, М. І. Пітюлича, Д. М. Стеценка та ін. Разом з тим, незважаючи на значний науковий доробок з цих питань, дослідженнями не охоплено всього спектру особливостей зовнішньоекономічних зв'язків та прикордонного співробітництва як України, так і її регіонів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сьогодні активізувалися зовнішньоекономічні зв'язки на рівні регіонів, особливо в прикордонних територіях. Тому подальший розвиток зовнішньоекономічних зв'язків регіонів потребує поряд із змінами в економіці держави докорінно змінити передумови і підходи формування останніх, визначити пріоритети й орієнтири відносин із зарубіжними партнерами на рівні господарської діяльності суб'єктів підприємництва суміжних територій, спільних підприємств і т.п. Актуальним завданням є проведення економіко-статистичного аналізу зовнішньоекономічної діяльності в масштабі окремого регіону в розрізі природно-економічних зон.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення основних тенденцій у зовнішньоекономічній діяльності в розрізі природно-економічних зон Закарпатської області на основі опублікованих статистичних матеріалів актуального поточного етапу.

Виклад основного матеріалу. Зовнішня торгівля була і є важливою формою зовнішньоекономічних відносин. На сучасному етапі вона характеризується швидким зростанням, яке значно випереджає збільшення світового виробництва. Такі тенденції характерні і для України та її регіонів, зокрема для Закарпатської області.

Особливості зовнішньої торгівлі товарами та послугами на внутрірегіональному рівні в розрізі природно-економічних зон відображає табл.1 з аналізу показників якої витікають висновки, що мають як новизну, так і актуальність:

- за аналізований період (з 2009 до 2013 р) експорт товарів і послуг по області збільшився на 62,7 %, в тому числі послуг майже у 7 разів, а імпорт відповідно на 115,7 та 88,3 %;
- для низинної і гірської природно-економічних зон характерне розширене відтворення як експорту товарів і послуг в цілому, в тому числі послуг зокрема. Аналогічна тенденція притаманна і щодо імпорту товарів і послуг в цілому, в тому числі послуг зокрема;
- в передгірній природно-економічній зоні експорт товарів та послуг збільшився на 35,7 % в цілому, а експорт послуг зріс у 12 разів. Аналогічна тенденція для цієї природно-економічної зони характерна і для імпорту товарів і послуг;
- найбільша частка експорту товарів і послуг в цілому, в тому числі і послуг зокрема припадає на низинну природно-економічну зону (відповідно 88,4 та 94,7 % за 2013 р.), а на імпорт відповідно 95,7 та 97,7 %;
- передгірна та гірська природно-економічні зони з цих показників мають незначні обсяги як в експорті, так і імпорті товарів і послуг;
- ринок послуг у міжнародній торгівлі регіону має незначну частку в загальній торгівлі товарами та послугами. Якщо по області частка послуг в імпорті товарів і послуг за 2013 р. становила 2,3 %, то у гірській природно-економічній зоні тільки 2,3 %.

Таблиця 1

Зовнішня торгівля товарами і послугами по містах та районах в розрізі природно-економічних зон Закарпатської області*, (млн. дол. США)

Райони і міста	Експорт товарів і послуг		в тому числі послуг		Імпорт товарів і послуг		в тому числі послуг	
	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013
Низинна природно-економічна зона								
м.Ужгород	60,1	133	9,8	22,0	137,6	482,3	0,7	5,0
м.Мукачево	138,9	465,7	5,8	104,1	141,8	347,0	3,1	6,0
м.Берегово	92,8	137,3	0,1	35,5	81,2	86,3	0,3	0,6
м.Чоп	15,4	23,9	8,9	14,0	12,5	30,0	1,9	2,1
Берегівський	12,2	20,2	-	5,2	7,1	10,6	-	-
Виноградівський	144,2	242,4	-	42,2	114	165,7	1,3	1,9
Мукачівський	22,8	36,8	9,6	20,2	19	32,4	1,6	5,1
Ужгородський	369,6	348,8	7,1	18,3	396,2	865,4	15,0	25,9
Разом по зоні:	856	1408,1	41,3	261,5	909,4	2019,7	23,9	46,6
Передгірна природно-економічна зона								
м.Хуст	9,5	8,5	-	-	6,1	5,5	-	-
Іршавський	8	10,9	0,4	2,3	4,6	4,9	-	-
Тячівський	19,3	28,7	0,2	3,0	9,8	13,2	0,3	-
Хустський	4,9	8,5	-	2,0	4,1	5,6	-	-
Разом по зоні:	41,7	56,6	0,6	7,3	24,6	29,2	0,3	-
Гірська природно-економічна зона								
Великоберезнянський	7,2	15,4	-	-	4,2	7,5	-	-
Воловецький	11,6	5,7	-	-	10,1	4,9	-	-
Міжгірський	7,1	3,8	1,3	-	3,7	1,7	-	-
Перечинський	27,5	33,6	-	-	11,3	13,7	-	-
Рахівський	10,1	16,3	-	-	1,2	1,4	-	-
Свалявський	17,2	36,5	0,4	7,7	9,2	32,1	-	1,1
Разом по зоні:	80,7	111,3	1,7	7,7	39,7	61,3	-	1,1

По області	978,4	1592	43,6	276,5	973,7	2110,9	24,2	47,7
Природноекономічні зони, % до області								
Низинна	87,5	88,4	94,7	94,6	93,4	95,7	98,8	97,7
Передгірна	4,3	3,6	1,4	2,6	2,5	1,4	1,2	-
Гірська	8,2	7,0	3,9	2,8	4,1	2,9	-	2,3

*Розраховано за джерелом: [5, с. 219, 220, 239, 240; 7, с. 229, 230, 235, 236].

Отже, ринок послуг регіону в міжнародній торгівлі в багатократ відстає від стандартів промислово розвинутих країн та Європейського Союзу. Зовсім не надаються такі послуги у Хустському, Воловецькому, Рахівському районах, в м. Хуст, Великоберезнянському та Перечинському районах, хоча вони є прикордонними територіями. Вигідно з цього показника виділяються м. Чоп та Мукачівський район, де частка послуг в експорті товарів і послуг за 2009 р. становила відповідно 58,6 та 54,9 %, а в імпорті – 15,2 та 15,7 %.

За 2013 р. обсяг експорту товарів та послуг Закарпатської області становив 1592,4, а імпорту 2110,9 млн. дол. США. Сальдо зовнішньоторговельного балансу області становило 518,5 млн. дол. [7, с. 191]. Динаміку обсягів експорту та імпорту товарів і послуг за період 2001-2013 рр. відображає табл. 2.

Таблиця 2

Динаміка обсягів експорту та імпорту товарів та послуг Закарпаття* (млн. дол. США)

Показники	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Зовнішня торгівля товарами і послугами								
експорт	227,2	583,6	1285,2	978,7	1205,6	1465,5	1450,6	1592,4
імпорт	188,5	713,6	1911,3	978,6	1388,1	2043,7	2048,5	2110,9
Зовнішня торгівля товарами								
експорт	215,3	552,3	1220,8	935,0	1156,6	1397,6	1385,1	1299,9
імпорт	183,9	686,4	1866,1	952,9	1348,6	1997,9	2009,1	2062,5
Зовнішня торгівля послугами								
експорт	11,9	31,3	64,6	43,7	48,9	67,9	65,5	292,4
імпорт	4,6	27,2	45,2	25,7	39,5	45,8	39,4	48,4

*Розраховано за джерелами: [5 с. 218; 7 с. 191]

З табл. 2 видно, *по-перше*, що у 2013 р. було експортовано товарів на 1299,9, а послуг на 292,4 млн. дол., імпортовано на 2062,5, а послуг на 48,4 млн. дол. США, що більше у 4,5 р. та 2,7 і 22,8 % відповідно, ніж за 2012 р., лише показник експорту товарів у 2013 році зменшився на 6,5 %

По-друге, від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами склалося в сумі 763 млн. дол. Коефіцієнт покриття експортом імпорту становить 0,63 при 0,69 за 2012 р.

По-третє, сальдо зовнішньої торгівлі послугами склалося в сумі 244 млн. дол., а коефіцієнт покриття експортом імпорту становить 6,0 при 1,7 за 2012 р.

Окремі показники результативності міжнародної торгівлі товарами та послугами в регіоні відображає табл. 3, яка сформована на основі попередньої таблиці та додаткових статистичних матеріалів.

Таблиця 3

Окремі показники результативності міжнародної торгівлі товарами та послугами Закарпаття*

Показники	2009	2012	2013	2013 % до 2012
Зовнішньоторговельний оборот	1957,3	3499,1		

товарами і послугами (ЗТО = E + I) (млн. дол. США)			3703,3	105,8
у тому числі: товари	1887,9	3394,2	3362,4	99,1
послугами	69,4	104,9	340,8	325
Сальдо зовнішньої торгівлі товарами та послугами (S = E – I) (млн. дол. США)	0,1	-597,9	-518,5	86,7
у тому числі: товари	-17,9	- 624,0	-762,5	122,2
послугами	18	26,1	244,0	935
Коефіцієнт покриття експортом імпорту ($K = \frac{E}{I}$)	1,0	0,7	0,75	x
у тому числі: товари	0,98	0,69	0,63	x
послугами	1,7	1,7	6,04	x
Зовнішньоторговельний оборот товарами та послугами в розрахунку на одну особу $ЗТО_{дн.} = \frac{ЗТО}{населення}$ (дол.)	1575,9	2795,9	2947,5	105,4
у тому числі: товари	1520	2712	2676,2	98,7
послугами	55,9	83,8	271,3	323,4
<i>Довідково:</i>				
Кількість постійного населення, тис. осіб	1242,0	1251,5	1256,4	100,4
Валовий регіональний продукт, млн. грн.	12542	18054	21404	118,6

*Розраховано за джерелами: [5 с. 193; 7с. 191]

З табл. 3 витікають такі висновки щодо результативності міжнародної торгівлі товарами та послугами регіону:

- *по-перше*, зовнішньоторговельний оборот товарами і послугами за період з 2012 по 2013 р. зріс на 5,8 %, в тому числі послугами у 3 рази, в той час як кількість постійного населення за аналізований період зросла лише на 0,4 %;

- *по-друге*, дещо нижчі показники росту зовнішньоторговельного обороту товарами та послугами в цілому, у тому числі товарами і послугами в розрахунку на одну особу;

- *по-третє*, частка зовнішньоторговельного обороту послугами у зовнішньоторговельному обороті товарами і послугами незначна, і, на жаль, має тенденцію спаду: в 2009 р. становила 3,0, а в 2013 р. – 9,2 %;

- *по-четверте*, сальдо зовнішньої торгівлі товарами та послугами в цілому в 2009 р. було позитивним за рахунок сальдо послуг, а в 2013 р. від'ємним і становило 518,5 млн. дол. США

- *по-п'яте*, таку тенденцію щодо сальдо зовнішньої торгівлі товарами та послугами підтверджує і показник (коефіцієнт покриття експортом імпорту). У 2013 р. цей показник в цілому становив 0,75, в тому числі товарами 0,63, а послугами – 6,04;

по-шосте, співставлення зростання валового регіонального продукту та зовнішньоторговельного обороту товарами і послугами не відповідає світовим тенденціям щодо випереджаючого збільшення зовнішньоторговельного обороту (ЗТО) порівняно з валовим внутрішнім продуктом (ВВП).

Зовнішня торгівля товарами і послугами за провідними видами економічної діяльності Закарпатської області має суттєві відмінності, що зокрема свідчать показники табл. 4.

Виходячи з даних таблиці можна зробити наступні висновки:

- за обсягами експорт та імпорт товарів в десятки разів перевершує торгівлю послугами. Зокрема, у 2013 р. було експортовано товарів на суму 1299,9, а імпортовано на 2062,5 млн. дол. США, в той час як з торгівлі послугами ці показники становили відповідно 292,4 та 48,4 млн. дол. США;

- за видами економічної діяльності провідним видом в експорті-імпорті товарами є переробна промисловість. У 2013 р. частка в експорті товарами становила 94,8 %, а в імпорті 55,8 % до всього обсягу торгівлі товарами, в той час як в торгівлі послугами показник з експорту становив 75 %;

- провідними видами економічної діяльності в торгівлі товарами у складі переробної промисловості є підсекції DL, DM – машинобудування; DB – легка промисловість та DD – оброблення деревини та виробів з деревини, крім меблів. Зокрема, на ці три підсекції у 2013 р. припало відповідно 60,7 та 11,8 і 2,9 % експорту товарів регіону, а імпорту відповідно 42,4, 6,0 та 0,1 %. Водночас в торгівлі послугами як в експорті, так й імпорті ці секції не надавали послуг.

Таблиця 4

Зовнішня торгівля товарами і послугами за провідними видами економічної діяльності Закарпатської області*
(млн. дол. США)

Товари за видами економічної діяльності	Секції і підсекції КЕД	Торгівля товарами				Торгівля послугами			
		Експорт		Імпорт		Експорт		Імпорт	
		2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013
Всього		934,9	1299,9	952,9	2062,5	43,7	292,4	25,7	48,4
Промисловість	C, D	868,4	1233,4	730,3	1160,7				
Переробна промисловість	D	866,2	1232,7	730,3	1150,4	3,3	219,0	4,6	-
легка промисловість (текс-тильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів з хутра; виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів)	DB	151,2	153,2	113,9	120,7	...	...	...	...
оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	DD	31,2	37,9	4,0	2,6	-	-	-	-
машинобудування (виробництво машин, електричного, електронного, оптичного устаткування та транспортних засобів)	DL, DM	550,8	788,4	531,1	875,2	-	-	-	-
інші промисловості	DN	77,3	107,5	45,2	60,3				
Будівництво	F	2,4	0,3	16,3	1,9	1,2	0,06	0,4	0,3
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	G	52,7	38,5	186,4	534,8	4,8	1,1	0,2	0,9
Діяльність транспорту та зв'язку	I	1,5	0,3	11,0	308	30,1	64,8	9,8	19,4

Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	K	0,6	2,5	0,6	3,7	2,3	3,3	5,3	4,3
<i>Провідні види економічної діяльності, % до всього обсягу</i>									
Переробна промисловість	D	92,9	94,8	76,6	55,8	7,6	75	17,9	-
в тому числі, легка промисловість	DB	16,2	11,8	12,0	6,0	-	-	-	-
оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	DD	3,3	2,9	0,4	0,1	-	-	-	-
машинобудування	DL, DM	58,9	60,7	55,7	42,4	-	-	-	-
Будівництво	F	0,3	0,02	1,7	0,1	2,7	0,02	1,6	0,6
Торгівля; ремонт автомо-білів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	G	5,6	3,0	19,6	25,9	11,0	0,4	-	-
Діяльність транспорту та зв'язку	I	0,2	0,02	1,2	14,9	68,9	22,2	38,1	40,4

*Розраховано за джерелом: [5, с.222, 223; 7 с. 235, 236]

Висновки і пропозиції. Дослідженнями встановлено, що ринок послуг регіону в міжнародній торгівлі в багатократ відстає від стандартів промислово розвинутих країн та Європейського Союзу, особливо це стосується гірської та передгірної природно-економічної зони. При співставленні зростання валового регіонального продукту та зовнішньоторговельного обороту товарами і послугами виявлено, що цей показник не відповідає світовим тенденціям щодо випереджаючого збільшення ЗТО порівняно з ВВП.

Вважаємо, що управлінню зовнішніх економічних зв'язків ОДА та органам самоорганізації підприємців доцільно здійснювати більш ефективну підтримку та координацію напрямків діяльності суб'єктів міжнародного бізнесу, як резидентів, так і нерезидентів, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність в області, зокрема в передгірній та гірській природно-економічних зонах, оскільки спостерігається негативна для економіки регіону тенденція спаду зовнішньоторговельної діяльності регіону.

Список використаної літератури

1. Економічна енциклопедія : [у 3 т.]. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. / голова редакційної ради : Гаврилишин Б. Д. (голова) [та ін.]. Т. 1 / [відп. редактор Мочерний С. В. та ін.]. – 2002. – 864 с.
2. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств : [підручник для вузів] / І. В. Багорова, Н. І. Редіна, В. Є. Власик, О. О. Гетьман; за ред. д-ра екон. наук, проф. І. В. Багрової. – Київ, Центр навчальної літератури, 2004. – 580 с.
3. Кравченко В. І. Місцеві фінанси України: [навч. посібник] / В. І. Кравченко. – К.: Знання, 1999. – 487 с.
4. Передрій О.С. Міжнародні економічні відносини: [навч. посібник] / О. С. Передрій. – Ужгород, 2005. – 224 с.
5. Статистичний щорічник Закарпаття за 2009 / Головне управління статистики у Закарпатській області / за ред. Г. Д. Гриник. – Ужгород, 2010.
6. Статистичний щорічник Закарпаття за 2011 / Головне управління статистики у Закарпатській області / за ред. Г. Д. Гриник. – Ужгород, 2012. – 189 с.
7. Статистичний щорічник Закарпаття за 2013 / Головне управління статистики у Закарпатській області / за ред. Г. Д. Гриник. – Ужгород, 2014. – 191 с.

8. Статистичний щорічник України за 2009 рік /Державний комітет статистики України / За ред. О. Г. Осауленка. – К. : Видавництво „Консультант”, 2010 – 566 с.

9. Статистичний щорічник України за 2012 рік /Державний комітет статистики України / За ред. О. Г. Осауленка. – К. : Видавництво „Консультант”, 2013 – 566 с.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2014.

S. Y. Soyma

FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF TRANSCARPATHIAN REGION IN NATURAL-ECONOMIC ZONES

The article investigates the peculiarities of foreign economic activity of the Transcarpathian region. The main measures of foreign economic activity efficiency and the key tendencies in the direct foreign investment in the Transcarpathian region are analyzed. According to research, market services in the region in international trade are far behind the standards of industrialized countries and the European Union, especially in mountainous and foothill areas of natural-economic zones. When comparing the gross regional product and foreign trade in goods and services revealed that this figure corresponds to the world trend. External links are one of the important aspects of economic growth, structural change and efficiency increase of national production. Today foreign economic relations at the regional level have become more active, especially in border areas. An urgent task is to conduct economic and statistical analysis of foreign economic activity in a region-wide in terms of natural and economic zones.

The main purpose of this work is to identify the main trends in foreign trade in the context of natural economic zones of Transcarpathian region based on published statistical data of actual current stage.

Important place in foreign trade activities occupy foreign operations, which are characterized by great diversity. Foreign trade was and is an important form of foreign economic relations. At this stage, it is characterized by rapid growth that far outstrips the increase of world production. These trends are typical for Ukraine and its regions, particularly for the Transcarpathian region. Studies have shown that the leading economic activities in trade as part of the processing industry is subsection DL, DM - engineering; DB - light industry and DD - manufacture of wood and wood products, except furniture. Also, according to research, market services in the region in international trade are far behind the standards of industrialized countries and the European Union, especially in mountainous and foothill areas of natural-economic zones. When comparing the gross regional product and foreign trade in goods and services revealed that this figure corresponds to the world trend of outpacing the increase FTT compared to GDP.

Consequently, management of foreign economic relations and self-organization bodies of RSA for entrepreneurs advisable to better support and coordinate activities of international business, both residents and non-residents in foreign economic activity in the field, as there is a negative trend for the regional economy downturn foreign trade in the region.

Key words: *foreign economic activity, region, export, import, balance of foreign trade, foreign trade ties, foreign trade, direct foreign investment.*

УДК 334.734(633.1):631.11

І. Ю. Шатило

АНАЛІЗ РИНКУ ЗЕРНА УКРАЇНИ В РОЗРІЗІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЕРТИКАЛЬНО ІНТЕГРОВАНІХ СТРУКТУР

У статті проаналізовано сучасний стан ринку зерна в Україні. Окреслена роль та значення вертикально інтегрованих структур у розвитку зернового сектору. Досліджено